

## ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЕКСТІВ ЛІСІВНИЦТВА

**Синьо В.В.**

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Функціонування термінів тісно пов'язане з основною функцією мови – пізнавально-інформативною, тобто – з реєстрацією та збереженням нагромаджених людством знань, оскільки наукова термінологія (як найбільш інформативна група лексики) охоплює засоби вираження наукових понять.

Актуальність дослідження полягає у тому, що на матеріалі німецьких фахових текстів досліджується термінологічні аспекти формування типових навчальних текстів. Питання формування наукових текстів неодноразово виступали об'єктом аналізу вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, однак ця проблематика стосовно німецької фахової мови лісівництва до цього часу залишалася поза увагою українських науковців.

Не претендуючи на те, щоб у рамках однієї публікації вирішити увесь широкий спектр проблем, пов'язаних з даною проблематикою, ми ставимо за мету даної статті визначення ознак, релевантних для формування німецьких навчальних текстів лісівництва і таким чином. Для досягнення цієї мети вважаємо за доцільне поставити наступні завдання: 1) опрацювати теоретичний матеріал, що стосується проблем формування фахових текстів; 2) на прикладі німецьких навчальних посібників проаналізувати структуру типових навчальних текстів.

Концептуальним підґрунтям дослідження стали праці, які висвітлюють проблеми функціонування термінів та лінгвістики тексту, зокрема таких авторів, як Н. Непійводи, Т. Радзієвської, Т. Кияка, М.Вітта та ін.

Поняття «функціонування термінів» у термінознавстві досить широке за обсягом і охоплює умови функціонування термінів не тільки у наукових текстах, а й у текстах іншої жанрової приналежності. Б.Шуневич включає в поняття „функціонування термінів” такі аспекти: 1) частотність термінів; 2) розподіл термінів у тексті; 3) сполучуваність термінів як з іншими термінами, так і з нетермінологічними одиницями, а також – із детермінативами; 4) вживаність словозмінних форм [Шуневич 1996,85].

Під функціонуванням термінів розуміється часто також їх здатність виявляти особливості своєї структурної організації, особливості реалізації валентних та когнітивних можливостей у процесі використання їх для задоволення комунікативних потреб..

На будь-якому етапі й рівні навчання важливу роль відіграє методично правильна побудова навчального тексту. Текст будується таким чином, що не тільки логіка розвитку думки автора, але й форма її вираження сприяє успішному сприйняттю переданої інформації. У тексті інформативним є не тільки внутрішній

зміст, але й зовнішня структура [Радзієвська 1998, 10]. Т.М.Дридзе зазначає, що послідовність появи фактів, або іншими словами, опорних смислових вузлів може відображати або логіку розгортання авторського задуму в ієрархії комунікативно-пізнавальних програм, або логіку розгортання мовленнєвого плану тексту (мовленнєвого втілення смислової інформації) поза зазначеною ієрархією [Дридзе 1980, 93]. Логіка розгортання тексту і логіка семантико-смислової структури повідомлення максимально наближені одна до одної [Непийвода 1997, 238].

Потреба в моделюванні текстів зумовлена розвитком комп'ютерних технологій. Моделювання фахових текстів повинне спиратися на досить гнучкий принцип, при якому тип і порядок частин попередньо не регламентується [Гиндин 1971, 19]. Створення моделі фахового тексту передбачає встановлення ієрархії складників когнітивного утворення і розташування (подачу) їх у такій послідовності, щоб логічні зв'язки між частинами давали змогу делінеаризувати виклад, тобто на основі вербального викладу вибудувати нелінійну (часто образну) модель [Непийвода 1997, 248]. На основі критерію модельовуваності патенти, інструкції, анотації статей відносяться до „жорстких” текстів, для яких існує певне кліше як для форми, так і для змісту. Наукові тексти дисертацій, рецензій відносяться до узуальних текстів, у яких регламентовано тільки характер компонентів композиційної схеми, їх послідовність. До вільних текстів відноситься науково-популярна література [Кухаренко 1988, 53].

На думку В.Н.Шувалова та С.В.Харламова, структура і зміст навчальної літератури зі спеціальних дисциплін повинна відповідати принципам послідовності, фундаменталізації знань, поступового нарощування важкості засвоєння, сучасному рівню науки, техніки, економіки і культури [Шувалов 1983, с. 106]. Членування головної частини фахового тексту на фрагменти, їх ієрархізація та маркування зумовлені особливостями фахової комунікації: об'єктивністю, експліцитністю, доказовістю. Наукові тексти повинні завжди бути експліцитними, тобто вони не повинні допускати жодної неповноти, неточності чи недоговореності [Левицкий 2006, 29]. Характерною рисою навчальних текстів є також їх цілісність.

Важливим для фахових текстів є питання точності. Лінгвісти говорять про точність двох планів – пізнавальну (відповідність мовних засобів системі наукових понять) і комунікативну (доцільне вживання мовних засобів для точного сприйняття реципієнтом подаваної автором інформації, а отже, й для досягнення розуміння між учасниками комунікативного процесу) [Непийвода 1997, 258].

Пізнавальна точність має відносний характер, оскільки пізнання може уявлятися завершеним досить умовно – на певному синхронному зрізі. Комунікативна точність полягає у доборі мовних засобів, які адекватно передають думку автора.

Зосередимось на деяких аспектах методики навчання іноземних мов, пов'язаних із введенням нової лексики в навчальні тексти. Вихідною базою для побудови комунікативно значущих компонентів науково-технічного тексту виступають терміни та термінологічні словосполучення, загальнонаукові слова.

Вони несуть основне смислове навантаження в спеціальних текстах. Дві крайні ознаки – надмірна напруженість (перевантаженість тексту) та інформаційна „розріженість”, що виявляється в зайвому вживанні слів, словосполучень і цілих частин тексту [Непийвода 1997, 319]. Недосконалий виклад буває саме через надлишок у вживання лексики, так наприклад, автори пояснюють відоме читачу з попереднього, вводять зайві деталі, які непотрібні для з’ясування і просування думки. Наприклад, *In denjenigen Breiten der Erde, wo ein ausgesprochen kühler Winter mit Schnee- und Frostzeiten die Regel bildet, und der Sommer niederschlagreich ist, hat sich eine für die Forstwirtschaft bedeutsame Waldform entwickelt, der winterkahle, sommergrüne Laubwald, oder wie er auch kurzweg genannt worden ist, der Sommerwald. Dieser wird von Bäumen mit saftgrünen, dünnen und weichen Blättern gebildet, die bei Beginn der wärmeren Zeit wieder neu gebildet werden. Der Wald bietet also zu den verschiedenen Zeiten ein ganz verschiedenes Bild: im Sommer grün, im Winter kahl. Die Lebenstätigkeit ruht scheinbar in letzterem ganz, um im Frühling wieder zu erwachsen, im Sommer den Höhepunkt zu erreichen und im Herbst wieder abzuklingen* [Лесоводство 1962, 5]. Редагований варіант: *In denjenigen Breiten der Erde, wo ein ausgesprochen kühler Winter mit Schnee- und Frostzeiten die Regel bildet, und der Sommer niederschlagreich ist, hat sich eine für die Forstwirtschaft bedeutsame Waldform entwickelt, der winterkahle, sommergrüne Laubwald oder der Sommerwald. Dieser wird von Bäumen mit saftgrünen, dünnen und weichen Blättern gebildet, die bei Beginn der wärmeren Zeit wieder neu gebildet werden. Die Lebenstätigkeit ruht scheinbar in letzterem ganz, um im Frühling wieder zu erwachsen, im Sommer den Höhepunkt zu erreichen und im Herbst wieder abzuklingen.* Інформаційна і, відповідно мовна надлишковість виявляється як у межах речення, так і у межах цілого тексту [Непийвода 1997, 320]. Перенасичення тексту інформацією вимагає додаткового введення нової лексики, не завжди виправданого з точки зору методики. Однак розумові можливості людського сприйняття обмежують використання великої кількості нових лексичних одиниць в одному тексті іноземною мовою. Враховуючи поступовість у навчанні, існує думка про можливість введення до простих текстів 4%, а до складних – 6% незнайомих слів. Крім цього, незалежно від кількості нових слів, що вводяться, укладач тексту повинен також потурбуватись про краще сприйняття цих одиниць, використовуючи, не в останню чергу, фактор мовного здогаду, який полягає в тому, що студент створює і перевіряє свою власну гіпотезу стосовно значення слова, ґрунтуючись на набутих знаннях з іноземної мови, в порівнянні зі знаннями рідної мови [Кияк 1987, 373-374]. У процесі мовного здогадування він спочатку знаходить знайомий елемент виразу, а потім намагається синтезовано вивести цілісне значення виразу, використовуючи внутрішні зв’язки між відомим і невідомим елементами, наприклад, *die Seitenwurzel* (боковий корінь), *das Sturmholz* (вітровальне дерево).

Ефективність навчання іноземної мови визначається, головним чином, активною зацікавленістю студентів у результатах своєї навчальної діяльності, підвищенням рівня мотивації навчання, що пов’язане з проблемою виявлення і

задоволення їхніх комунікативних потреб. Досягненню цієї мети сприяє чіткий відбір і структурування змісту навчання [Михайлюк 2001, 344]. З метою оптимізації процесу навчання іноземній мові та досягнення більшої ефективності засвоєння навчального матеріалу викладач повинен здійснювати відбір лексичного та граматичного матеріалу з урахуванням спеціалізації студентів, оскільки не викликає сумнів правильність твердження про те, що різні мовні елементи (слова, словосполучення, граматичні форми й конструкції) відзначаються різною частотністю і варіюються в залежності від стилю тексту. Що частіше зустрічається елемент, то потрібніше його знати [Сергєвнина 1989, 35].

Дослідження доводять, що у фаховому тексті повинен бути значний відсоток синтаксичних структур, знайомих студенту хоча б на рівні впізнавання. Ці знайомі формально-мовні елементи дозволяють виконувати частину роботи над текстом відносно автоматизовано і концентрувати увагу, головним чином, на розумінні змісту [Витт 1974, 56]. Сприйняття нової лексики стає найбільш повним у випадку усвідомлення студентом змістової вмотивованості нових одиниць, оволодіння ним внутрішньою формою і значенням цих одиниць. Таким чином, кореневі слова є важчими для запам'ятовування і збереження у пам'яті, у порівнянні з вмотивованими. Отже, якщо ми хочемо досягти кращого засвоєння лексики, розуміння тексту, то повинні потурбуватися про вмотивованість якомога більшого числа лексичних одиниць.

Під час засвоєння нової текстової інформації необхідно визначити, чи підказує форма незнайомих слів їх значення, чи містить та чи інша мова велику кількість пов'язаних за внутрішньою формою асоціативних рядів, або ця мова є в даній сфері, тематиці невмотивованою системою. У залежності від цих чинників (поряд з іншими), слід ретельно підбирати фактичний матеріал для вивчення незнайомої мови. До активного словника термінів повинні входити найуживаніші терміни даного фаху.

Таким чином, проблема мовного здогаду пов'язана, в першу чергу, з проблемою словотворення, оскільки останнє (маючи велику кількість компонентів, знайомих студентам) здатне спрямовувати їхню думку на свідоме оволодіння новою лексикою, асоційованою із вмотивованими утвореннями. Слід також зазначити, що необхідність засвоєння словотворчих особливостей лексем, врахування характеру і вмотивованості моделей у процесі збагачення словникового запасу є вимогою будь-якої іноземної мови, що вивчається.

Цікавим з точки зору конструювання навчальних текстів лісівництва є дослідження сучасних німецьких текстів цього наукового напрямку. З цією метою проаналізовано підручник Е.Реріга, Н.Барча та Б.фон Любке „Waldbau auf ökologischer Grundlage” (Лісівництво на екологічних засадах) [Röhrig 2005] (Додаток II).

Логічна організація науково-технічного повідомлення вимагає розподілу матеріалу на частини, що відповідають тематичній специфіці окремих фрагментів та об'єднання їх в цілісну систему. Зовнішня формальна структурованість тексту

полягає у парцельованості графічного континууму, у наявності заголовку. Графічна структурованість тексту є відображенням його денотатної структурованості [Колегаєва 1991, 61]. Відділити один фрагмент від іншого допомагає насамперед поділ тексту на частини – розділи, параграфи, пункти, наприклад, 3. *Bestandesbegründung*; 3.1. *Grundlagen*; 3.2. *Vorbereitende Maßnahmen aus ökologischer Sicht*; 3.2.1. *Notwendigkeiten*; 3.2.2. *Verfahren der Bodenbearbeitung*. Назви рубрик у своїй сукупності становлять стисле, сконденсоване відображення того явища, про яке йдеться, наприклад, 2.1.2 *Aktuelle Ziele bei der Baumartenwahl*. Майже кожен розділ та параграф починається пунктом „Основні положення” (*Grundlagen*), де коротко висвітлюються головні поняття параграфа, визначаються головні напрямки розгортання матеріалу.

Зміст (*Inhaltsverzeichnis*), який винесений на початок підручника допомагає усвідомити текст у цілому, спрогнозувати його розгортання і встановити співвідношення між наявними й очікуваними знаннями, що в подальшому забезпечує розуміння сприйнятого.

Велике значення мають висновки (*Folgerungen*) – саме тут адресат остаточно усвідомлює зміст усього тексту, зіставляє власні висновки, зроблені на основі прочитаного, з тими, які пропонує автор. Тут остаточно вирішується, чи відбувся акт спілкування між автором та реципієнтом (чи сприйняте стало зрозумілим), а отже – чи досяг автор своєї мети. Висновки, сформульовані в кінці кожного розділу параграфа і пункту, слугують основою для остаточних висновків, тому зв'язки між частковими і остаточними висновками повинні бути прозорими [Непийвода 1997, 244-245].

Для полегшення орієнтації та пошуку матеріалу в кінці підручника, подано список назв рослин та дерев (*Artenregister*) та предметний покажчик (*Sachregister*), де вказано номер сторінки, на якій можна знайти потрібну інформацію.

Всі структурно-організаційні параметри фахових текстів лісівництва характеризуються певним ступенем прагматичності, результатом реалізації якої є вплив лінгвістичних засобів на читача.

Крім лінгвістичних засобів, використовуються також нелінгвістичні: виділення жирним шрифтом ключових слів, маркування блакитним кольором початку розділу тощо. Ці засоби привертають увагу читача та сприяють підвищенню комунікативності науково-технічного тексту. Для кращого розуміння використано 150 ілюстрації, 60 фотографій та 80 таблиць.

Отже, вибір мовних та немовних засобів для конструювання фахових текстів залежить від ступеню прагматичності та комунікативної функції текстів. Однією з головних рис фахових текстів є використання шаблонів у виборі мовних засобів.

## Література

1. Витт Н.В. Влияние характеристик научно-технического текста на учебную деятельность / Н.В.Витт, В.Д. Тункель // Иностранные языки в высшей школе – М.: Высшая школа, 1974. – Вып.8. – С. 52-57.

2. Гиндин С.И. Онтологическое единство текста и виды внутритекстовой организации / С.И. Гиндин С.И. // Машинный перевод и прикладная лингвистика. – М.: МГГИИЯ им. М. Тореца, 1971. – Вып. 14. – С. 114-135.
3. Дридзе Т.М. Язык и социальная психология / Т.М.Дридзе – М.: Высшая школа, 1980. – 224 с.
4. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц (количественные и качественные характеристики): дис...доктора филол. наук: 10.02.19 / Т.Р. Кияк– Черновцы, 1987. – 442с.
5. Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / И.М. Колегаева– Одесса, 1991. – 121 с.
6. Кухаренко В.А. Интерпретация текста / В.А. Кухаренко– М.: Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Левицкий Ю.А. Лингвистика текста / Ю.А.Левицкий – М.: Высшая школа, 2006. – 207 с.
8. Лесоводство. Сборник текстов на немецком языке. / [сост. М.В. Соколовская]. – М.: Высшая школа, 1962. – 114 с.
9. Михайлюк Г. Терминология естественных наук в содержательной структуре учебной дисциплины «фармакогнозия» / Г.Михайлюк, В.Чернов // Українська термінологія і сучасність: / [відп. ред. Л.О.Симоненко]. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. IV – С. 344-347. – (Зб. наукових праць)
10. Непийвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект): дис....док. філ. наук: 10.02.01 / Н.Ф. Непийвода– К., 1997. – 421 с.
11. Радзієвська Т.В. Текст як засіб комунікації / Т.В. Радзієвська Т.В. – К.: НАН України Інститут української мови, 1998. – 194 с.
- 12.Сергевнина В.М. О некоторых аспектах составления учебных терминологических словарей / В.М. Сергевнина // Терминография и перевод научного текста.. – Горький, 1989. – С. 35-42. – (Межвузовский сборник).
- 13.Шувалов В.Н. К вопросу о том, какой должна быть учебная литература по специальным инженерным дисциплинам / В.Н.Шувалов, С.В. Харламов // Проблемы вузовского учебника: Вторая Всесоюзная научно-методическая конференция 22-23 ноября 1983 (тезисы докладов). – Вильнюс: Изд-во ВГУ, 1983. – С. 106.
- 14.Шуневич Б.І. До проблеми функціонування терміносистем і статистичного методу їх дослідження / Б.І. Шуневич // Збірник доповідей I-ої Міжнародної наукової конференції “Лексикографічні та методичні концепції викладання іноземних мов у вищому технічному навчальному закладі”. – Львів: Державний університет “Львівська політехніка”, 1996. – С. 84-88.
- 15.Röhrig E. Waldbau auf ökologischer Grundlage / E.Röhrig, N. Bartsch, B. von Lüpke – Stuttgart& Uni Taschenbücher GmbH, 2006. – 479 S.